

KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI PRZYGOTOWUJĄCE DO EDUKACJI WŁĄCZAJĄCEJ KLUCZOWE ASPEKTY POLITYKI SYSTEMOWEJ

Wprowadzenie

Niniejszy dokument przedstawia w zarysie wnioski i rekomendacje płynące z projektu Europejskiej Agencji Rozwoju Edukacji Uczniów ze Specjalnymi Potrzebami (Agencji) poświęconego kształceniu przygotowującemu nauczycieli do edukacji włączającej (TE4I). Wskazuje on także, jak sformułowane w ramach projektu rekomendacje mogą pomóc w realizacji innych priorytetów polityki UE i międzynarodowej.

Zagadnienie kształcenia nauczycieli znajduje się wśród priorytetów polityki prowadzonej w Europie i na świecie; coraz bardziej docenia się też rolę nauczycieli – a zatem i kształcenia nauczycieli – w procesie tworzenia bardziej włączającego systemu edukacji. *Światowy raport o niepełnosprawności* (2011) podkreśla, że „właściwe kształcenie nauczycieli szkół ogólnodostępnych jest niezwykle ważne, gdyż ma im zapewnić poczucie kompetencji i umiejętności niezbędne do nauczania grup uczniów o zróżnicowanych potrzebach”; następnie Raport zwraca uwagę na potrzebę ukierunkowania kształcenia nauczycieli na postawy i wartości, a nie jedynie umiejętności i wiedzę (s. 222).

TE4I – trendy w Europie i na świecie

W pracach nad projektem Agencji TE4I uwzględniono zmiany, jakie zaszły ostatnio w Europie i na świecie w obszarze kształcenia nauczycieli i edukacji włączającej. *Konkluzje Rady w sprawie społecznego wymiaru kształcenia i szkolenia* (Rada Unii Europejskiej 2010) zawierają postulat, by systemy edukacji i szkoleń w Europie zapewniały z jednej strony równy dostęp do edukacji, z drugiej zaś – jej wysoką jakość, a także uwzględniały kluczowe znaczenie poprawy wyników nauczania oraz podnoszenia kompetencji dla wzrostu ekonomicznego i konkurencyjności gospodarki, jak również dla większej spójności społecznej i ograniczania ubóstwa.

Kształcenie przygotowujące do edukacji włączającej wyposaża nauczycieli w narzędzia pozwalające sprostać rosnącemu zróżnicowaniu potrzeb uczniów, a tym samym może przyczynić się do poprawy sytuacji na następujących polach:

Przeciwdziałanie nierównościami w dostępie do edukacji. W zgodzie z 3 priorytetem ET 2020, jakim jest „promowanie równości, spójności społecznej i aktywności obywatelskiej”, *Konkluzje Rady z dnia 12 maja 2009 r. w sprawie strategicznych ram Europejskiej współpracy w dziedzinie kształcenia i szkolenia* („ET 2020”; 2009a) uwypuklają potrzebę przeciwdziałania nierównościami w dostępie do edukacji poprzez zapewnienie wysokiej jakościowo edukacji wczesnoszkolnej, ukierunkowane wsparcie oraz promocję edukacji włączającej. Coraz powszechniej uznaje się rolę wczesnej interwencji w zapobieganiu wielu uporczywym problemom społecznym, które przekazywane są z pokolenia na pokolenie. Jednocześnie dostrzega się fakt, że interwencja taka przekłada się długoterminowo na oszczędności w wydatkach publicznych.

Przeciwdziałanie ubóstwu. *Konkluzje Rady w sprawie europejskiej platformy przeciwko ubóstwu i wykluczeniu społecznemu: europejskie ramy na rzecz spójności społecznej i terytorialnej* (2011a) wymagają między innymi intensyfikacji wysiłków służących wsparciu uczniów nietypowych oraz tych znajdujących się w trudnej sytuacji. Zauważa się w nich jednocześnie, że na ryzyko wykluczenia społecznego i ubóstwa w sposób szczególny narażone są osoby niepełnosprawne.

Zapobieganie przedwczesnemu kończeniu nauki szkolnej. Zapobieganie temu zjawisku wymaga wprowadzenia rozwiązań, takich jak szkoły uzupełniające, oraz ściślejszej współpracy z rodzinami i środowiskami lokalnymi. Nieodzowna jest także dobra koordynacja sektora edukacji z sektorem zatrudnienia oraz innymi powiązаныmi obszarami, m.in. edukacją wczesnoszkolną, programami nauczania, kształceniem nauczycieli oraz indywidualnymi formami wsparcia, w szczególności skierowanymi do grup znajdujących się w trudnej sytuacji.

Podniesienie poziomu wyników nauczania oraz kluczowych kompetencji. Konkluzje Rady w sprawie roli edukacji i szkoleń we wprowadzaniu strategii „Europa 2010” (2011b) podkreślają fundamentalną rolę edukacji i szkoleń w osiągnięciu celów inteligentnego, zrównoważonego, integrującego wzrostu poprzez zapewnienie obywatelom umiejętności i kompetencji potrzebnych europejskiej gospodarce i europejskiemu społeczeństwu oraz poprzez promowanie społecznej spójności i integracji.

Likwidacja barier ograniczających uczniów niepełnosprawnych. Wiele krajów, a także Unia Europejska jako całość, podpisało i ratyfikowało *Konwencję praw osób niepełnosprawnych* ONZ (2006) oraz Protokół Opcjonalny, co stało się bodźcem do wprowadzania zmian. Należy zwrócić uwagę na Artykuł 24, który stwierdza, że edukacja włączająca tworzy najlepsze środowisko kształcenia dla dzieci niepełnosprawnych, gdyż pomaga znieść bariery i pokonać stereotypy.

Konwencja stwierdza także, że system kształcenia powinien przygotowywać wszystkich nauczycieli do pracy w szkołach włączających, oraz podkreśla znaczenie podniesienia standardów kształcenia nauczycieli w zakresie wskazanym przez Radę Ministrów Edukacji UE w ostatnich latach (2007, 2008, 2009b). Projekt TE4I stanowi dodatkowe wsparcie do podejmowania działań w tym kierunku.

Projekt Agencji: Kształcenie nauczycieli przygotowujące do edukacji włączającej¹

W roku 2009 Agencja rozpoczęła realizację trzyletniego projektu, który miał zbadać, w jakim stopniu pierwszy etap kształcenia przygotowuje nauczycieli pracujących w szkołach ogólnodostępnych do nauczania włączającego. W projekcie uczestniczyło 25 państw² reprezentowanych przez przedstawicieli władz odpowiedzialnych za kształcenie nauczycieli, edukację włączającą, a także wykładowców kierunków pedagogika i pedagogika specjalna. Rekomendacje opracowane w ramach projektu opierają się na podobieństwach rozwiązań systemowych i praktycznych w zakresie kształcenia przygotowującego nauczycieli do edukacji włączającej stosowanych w krajach uczestniczących w projekcie, a także na dokonanych przeglądach literatury badawczej oraz informacjach zebranych w trakcie 14 wizyt studyjnych od osób reprezentujących szerokie grono interesariuszy. Obok Raportu, ważnym rezultatem projektu jest Profil nauczyciela edukacji włączającej, przedstawiający kompetencje, które opanować powinien skuteczny nauczyciel pracujący we włączającym środowisku szkolnym.

Rezultaty Projektu i rekomendacje

Niezbędne są dalsze zmiany systemu kształcenia nauczycieli w Europie, które pozwolą skutecznie przygotować nauczycieli na różnorodność, z jaką spotkają się w szkole włączającej. Wyniki projektu TE4I potwierdzają znaczenie najważniejszych problemów zidentyfikowanych na poziomie polityki europejskiej oraz uwypuklają następujące potrzeby:

- Opracowania skuteczniejszych metod rekrutacji i selekcji kandydatów na studia.
- Podniesienia jakości systemów kształcenia nauczycieli, w tym początkowego etapu tego procesu, procedur wprowadzenia do pracy nowych nauczycieli, opieki mentorskiej oraz doskonalenia zawodowego.
- Podniesienia statusu zawodowego wykładowców kierunków pedagogicznych oraz zapewnienia im wysokich kwalifikacji.
- Wzmocnienie kompetencji kierownictwa szkół.

Co szczególnie ważne, rezultaty projektu TE4I wskazują na konieczność podniesienia kompetencji nauczycieli oraz kształtowania systemu wartości i właściwych postaw zawodowych. Podczas prac nad projektem zdefiniowano cztery podstawowe wartości związane z nauczaniem i uczeniem się, stanowiące fundament kompetencji nauczycieli pracujących wedle modelu włączającego. Są to:

¹ Dalsze informacje dostępne są na stronie internetowej: <http://www.european-agency.org/agency-projects/teacher-education-for-inclusion>

² Austria, Belgia (obie wspólnoty: flamandzko- i francuskojęzyczna), Cypr, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Islandia, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Malta, Niemcy, Norwegia, Polska, Portugalia, Słowenia, Szwajcaria, Szwecja, Węgry, Wielka Brytania (Anglia, Irlandia Północna, Szkocja i Walia)

docenianie różnorodności uczniów: różnice pomiędzy uczniami uznaje się za zaletę i czynnik sprzyjający edukacji;

wspieranie wszystkich uczniów: nauczyciele spodziewają się, że każdy uczeń dokona znaczących postępów w nauce;

nastawienie na współpracę: wszyscy nauczyciele uznają zasadniczą rolę pracy zespołowej i współdziałania;

osobisty rozwój zawodowy: nauczanie polega na uczeniu się – nauczyciele biorą na siebie odpowiedzialność uczenia się przez całe życie.

Prace nad projektem dały podstawę do opracowania szeregu rekomendacji. Skierowane są one do wykładowców kierunków nauczycielskich oraz decydentów odpowiedzialnych za kształt szkolnictwa wyższego, których zadaniem będzie stworzenie spójnego mechanizmu zarządzania szerszymi zmianami systemowymi na polu kształcenia przygotowującego nauczycieli do edukacji włączającej.

Rekrutacja i utrzymanie się w zawodzie: Należy poszukiwać skutecznych metod, które pozwolą zwiększyć rekrutację kandydatów na kierunki nauczycielskie oraz zredukować liczbę studentów rezygnujących ze studiów na tych kierunkach; jednocześnie trzeba także wypracować metody, dzięki którym wzrośnie odsetek nauczycieli wywodzących się z różnych grup społecznych, w tym nauczycieli niepełnosprawnych.

Dane na temat skuteczności kształcenia nauczycieli: Niezbędne są badania dotyczące efektywności różnych ścieżek kształcenia nauczycieli, sposobu organizacji studiów pedagogicznych, ich zawartości merytorycznej oraz metod wykładu, które pozwolą lepiej zrozumieć, w jaki sposób można najskuteczniej rozwijać kompetencje nauczycieli potrzebne w pracy z uczniami o zróżnicowanych potrzebach.

Wykładowcy kierunków pedagogicznych jako grupa zawodowa: Należy zadbać o rozwój grupy zawodowej wykładowców kształcących nauczycieli przez bardziej odpowiedni dobór kadr, doskonalsze metody profesjonalnego przygotowania nauczycieli akademickich oraz ustawiczne doskonalenie zawodowe. Należy podnieść prestiż wykładowców kierunków pedagogicznych na uczelniach wyższych oraz innych osób odpowiedzialnych za szkolenie nauczycieli (np. na terenie szkoły), powołując na te stanowiska kandydatów wykazujących się odpowiednimi kwalifikacjami i wiedzą. Potrzebne są dalsze działania służące wypracowaniu procedur przygotowania do wykonywania zawodu nauczyciela akademickiego oraz poszukiwaniu rozwiązań, które zapewnią wykładowcom akademickim możliwość stałego nabywania aktualnych i istotnych doświadczeń w nauczaniu dzieci i młodzieży.

Współpraca pomiędzy szkołami a uczelniami wyższymi: Ponieważ studenckie praktyki w szkołach stanowią istotną część programów PEKN, ich organizacja powinna opierać się na dobrym zrozumieniu podstaw teoretycznych, które pomoże pogodzić teorię z praktyką. Potrzebna jest stała współpraca pomiędzy szkołami i uczelniami kształcącymi nauczycieli, której owocem będą dobre modele praktyki nauczania oraz wzorcowe środowiska szkolne, w którym odbywać się będą nauczycielskie praktyki studenckie.

Szersza reforma systemowa: Kształcenie nauczycieli nie odbywa się w próżni. Reforma całego systemu potrzebna do wprowadzenia istotnych zmian wymagać będzie zaangażowania i silnego przywództwa ze strony władz reprezentujących wiele różnych sektorów oraz wszystkich interesariuszy związanych z edukacją. Dalsze prace powinny koncentrować się na wypracowaniu rozwiązań międzysektorowych oraz wdrażaniu działań opartych na odbywającej się na wielu szczeblach współpracy różnych instytucji, które promują holistyczne podejście do zaspokajania potrzeb uczniów i ich rodzin.

Doprecyzowanie i ujednoczenie języka używanego w odniesieniu do edukacji włączającej i różnorodności: Kategoryzacja i etykietowanie uczniów zachęca do ich porównywania i budowania hierarchii; może to obniżyć oczekiwania wobec dziecka, a w rezultacie odbić się negatywnie na jego nauce. Reforma systemowa powinna wspierać nauczycieli i innych kluczowych specjalistów w zrozumieniu kryjących się za różnymi terminologiami sposobów myślenia oraz konsekwencji ich użycia.

Obszary, w których potrzebne są dalsze zmiany systemowe

W całej Europie zachodzą obecnie zmiany w modelu kształcenia przygotowującego nauczycieli do edukacji włączającej. Pozostaje jednak kilka kluczowych zagadnień, które należy zbadać, chcąc by wszyscy nauczyciele na początkowym etapie kształcenia przygotowani zostali do zaspokajania zróżnicowanych potrzeb uczniów w placówkach włączających. Biorąc pod uwagę priorytety UE oraz rezultaty projektu TE4I, można mieć uzasadnione przekonanie, że dalsze badania dobrze przysłużą się rozwojowi edukacji. Można przy tym wyróżnić następujące cztery obszary wymagające szczególnej uwagi w dalszych pracach nad kształtowaniem systemu edukacji:

Kursy na początkowym etapie kształcenia nauczycieli powinny mieć charakter jednolity: Edukacja włączająca oraz różnorodność uczniów mają stanowić integralną część treści nauczania w ramach programów kształcenia wszystkich nauczycieli niezależnie od wykładanego przedmiotu i grupy wiekowej, jaką zamierzają uczyć.

Wszyscy nauczyciele oraz dyrektorzy szkół powinni mieć dostęp do szerokiej oferty kursów doskonalenia zawodowego dotyczących problematyki różnorodności: Nauczyciel zaznajomiony z tą tematyką w ramach studiów oraz praktyk studenckich i innych bezpośrednich doświadczeń powinien mieć możliwość pogłębienia wiedzy na wybrane tematy w ciągu całej kariery zawodowej.

Wykładowcy kierunków nauczycielskich powinni mieć możliwość rozwoju zainteresowań zawodowych związanych z różnorodnością uczniów: Należy zadbać o to, by coraz liczniejsze grono nauczycieli akademickich posiadało wiedzę i doświadczenie na temat placówek włączających. Wszystkim wykładowcom należy udostępnić możliwość prowadzenia badań i rozwoju zawodowego, zachęcając ich do współpracy z innymi wydziałami oraz rozwijania jednolitego podejścia do różnorodności.

Należy zbierać dane na temat naboru nauczycieli oraz utrzymywania się ich w zawodzie, w szczególności w odniesieniu do nauczycieli wywodzących się z grup mniejszościowych: Dane takie należy analizować i wykorzystywać przy podejmowaniu decyzji systemowych, mając na względzie to, że skład grona pedagogicznego powinien odzwierciedlać sytuację w społeczeństwie jako całości.

Wnioski końcowe

Zyski, jakie płyną z bardziej włączającego modelu edukacji, wiążą się z realizacją wielu innych priorytetów, takich jak sprawiedliwość czy spójność społeczna, i mają trwały charakter. Co więcej, inwestycja w edukację wczesnoszkolną i bardziej włączający system oświaty okaże się z pewnością wysoce efektywnym wydatkowaniem funduszy.

Urzeczywistnienie wizji bardziej sprawiedliwego systemu edukacji wymaga, by nauczyciele posiadali kompetencje niezbędne do zaspokojenia zróżnicowanych potrzeb uczniów. Należy mieć nadzieję, że przeprowadzony przez Agencję projekt stanie się źródłem inspiracji do dalszych poszukiwań najlepszej drogi do wysokiej jakości edukacji obejmującej wszystkich uczniów.

Bibliografia

Council of the European Union (Rada UE) (2007) Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on improving the quality of teacher education (*Konkluzje Rady i przedstawicieli rządów państw członkowskich zebranych w Radzie na temat poprawy jakości kształcenia nauczycieli*), (Official Journal C300, 12.12.2007)

Council of the European Union (Rada UE) (2008) Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council of 21 November 2008 on preparing young people for the 21st century: an agenda for European cooperation on schools (*Konkluzje Rady i przedstawicieli rządów państw członkowskich zgromadzonych w Radzie z dnia 21 listopada 2008 w sprawie przygotowania młodzieży na wyzwania XXI wieku: program europejskiej współpracy w dziedzinie szkolnictwa*), (OJ 2008/C 319/08)

Council of the European Union (Rada UE) (2009a) Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training („ET 2020”) (*Konkluzje Rady z dnia 12 maja 2009 r. w sprawie strategicznych ram europejskiej współpracy w dziedzinie kształcenia i szkolenia*) (2009/C 119/02)

Council of the European Union (Rada UE) (2009b) Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council of 26 November 2009 on the professional development of teachers and school leaders (*Konkluzje Rady z dnia 26 listopada 2009 r. w sprawie doskonalenia zawodowego nauczycieli i kadry kierowniczej szkół*), (OJ 2009/C 000/09)

Council of the European Union (Rada UE) (2010) Council conclusions on the social dimension of education and training. 3013th Education, Youth and Culture meeting, (*Konkluzje Rady w sprawie społecznego wymiaru kształcenia i szkolenia. 3013 posiedzenie Rady: Edukacja, Młodzież i Kultura*), Brussels, 11 May 2010

Council of the European Union (Rada UE) (2011a) Council Conclusions on the European Platform against Poverty and Social Exclusion: A European framework for social and territorial cohesion. 3073th Employment, social policy, health and consumer affairs Council meeting (*Konkluzje Rady w sprawie Europejskiej Platformy przeciwko Ubóstwu i Wykluczenia Społecznego: europejskie ramy na rzecz spójności społecznej i terytorialnej*), Brussels, 7 March 2011

Council of the European Union (Rada UE) (2011b) Council conclusions on the role of education and training in the implementation of the 'Europe 2020' strategy (*Konkluzje Rady w sprawie roli kształcenia i szkolenia w realizacji strategii „Europa 2020”*) (2011/C 70/01)

United Nations (ONZ) (2006) *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (Konwencja Praw Osób Niepełnosprawnych ONZ)*, New York, United Nations. Wersja elektroniczna dostępna pod adresem: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>

World Health Organisation (Światowa Organizacja Zdrowia) (2011) *World Report on Disability (Światowy Raport o niepełnosprawności)*, Geneva, Switzerland, WHO